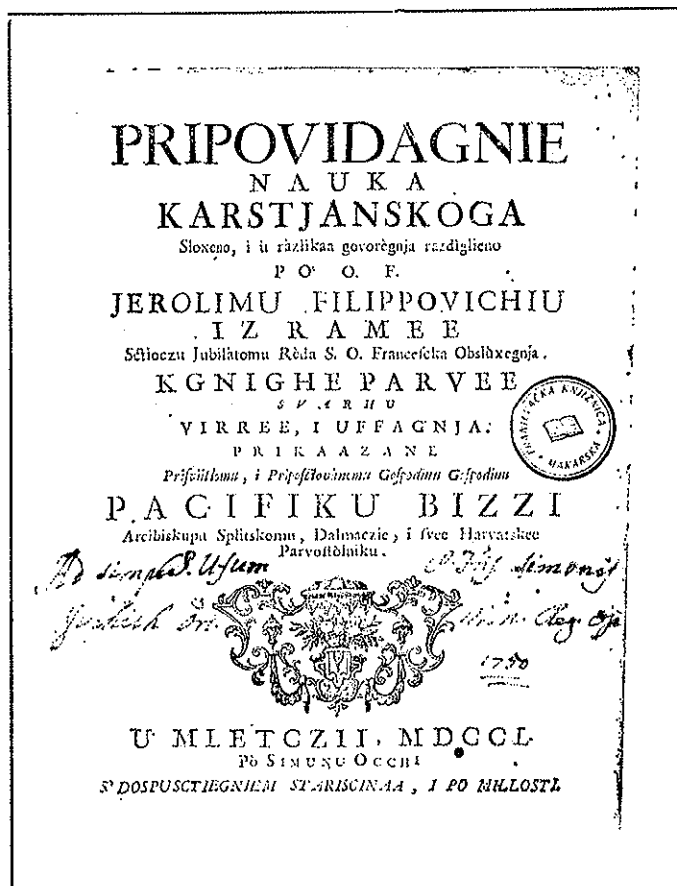


Emanuel Hoško

**KATEHETSKE PROPOVIJEDI I DIJALOŠKI KATEKIZAM  
JEROLIMA FILIPOVIĆA**

Jerolim Filipović je »poznat kao jedan od najboljih hrvatskih propovjednika u prošlosti«. <sup>1</sup> Za života je objavio tri sveska propovijedi pod jedinstvenim nazivom *Propovidanje nauka kršćanskoga* (Mleci 1750, 1759. i 1765). <sup>2</sup> Gotovo poldrug stoljeća kasnije djelo je doživjelo i svoje



**JEROLIM FILIPOVIĆ, Propovidanje nauka kršćanskoga, I, Mleci 1750.**

<sup>1</sup> KARLO KOSOR, Fra Jeronim Filipović kao kritičar vjere i morala svojih suvremenika, »Kačić, 6 (1974), 123-140.

<sup>2</sup> Točan naslov je pisan onovremenim pravopisom, uglavnom općenitim kod ondašnjih franjevačkih pisaca, a glasi: PRIPOVIDANJE/ NAUKA/ KARSTJANSKOGA/ Sloveno u razlikaa govoregnja razdiglieno/ po O.F./ Jerolimu Filipovjchiu/ sctioezu jubilatomu reda S. O. Francescka Obsluxegnja/ U Mleczii MDCCL.

drugo izdanje.<sup>3</sup> Filipovićevo djelo je »u isti mah i pučka dogmatika, i pučka moralka, i pučka pastoralka i pučka ascetika,<sup>4</sup> tj. ono je svojevrsni i višestruko vrijedan priručnik kršćanskog učenja i naučavanja, ponašanja i poticanja. Po svojoj izobrazbi, kulturi, crkvenim službama i osobnom iskustvu Filipović je uistinu bio usposobljen za pisanje takvog djela u kojem će stvarne potrebe vjerničkog puka dobiti potpun i mjerodavan odgovor.<sup>5</sup> Filipović sam otkriva da ga je na objavljivanje njegovih propovijedi potaklo poznavanje stvarnoga vjerskog i moralnog života njegovih suvremenika. To i spominje: »Hodio sam po Dalmaciji, po Bosni, po Ugarskoj zemlji i po Bugarskoj, u kojim kraljevstvima najveć je narod naš ilirički jest se raširio. U ovim državah jesam ispovidao, pripovidao i pričešćivao i vidio sam da kršćani (govoreći navlastito od seljanah) malo dobro znaju se ispovidati, i s malim obgoljubstvom pristupaju primiti sveti Sakrament« (III, str. IX). Filipović je osobito dobro upoznao vjerski i moralni život u južnoj Hrvatskoj. Spominje da je kao pratilac biskupa kod dijeljenja sakramenta potvrde i sam ispitivao krizmanike kršćanski nauk (III, 46), a također je to činio »na mnogo mista« dok je kao provincijal obilazio župe svoje provincije« (I, 51).

Nakon takvih ispitivanja Filipović nije bio zadovoljan, jer je nalazio nemalen broj vjernika koji nisu znali ni najobičnije molitve, kao što su: Očenaš, Zdravomarija, Vjerovanje; neki su pogrešno izgovarali i početne riječi Očenaša mjesto »Oče naš« govorili su »Očinjaš« (I, 350-351). Mnogi vjernici nisu znali ni temeljne katekizamske obrasce, kao što su: Deset Božjih zapovijedi djela vjere, ufanja i ljubavi (I, 51; III, 128). Još je više Fili-

<sup>3</sup> Sarajevski nadbiskup Josip Stadler je od 1886. do 1894. u osam knjiga ponovno izdao Filipovićevo djelo promjenivši mu naslov: **Propovjedi o nauku kršćanskom od O. Jeronima Filipovića, franjevca iz Rame u Bosni.** — Za te propovjedi Stadler veli da su »pisane od učenoga franjevca, puna Duha Kristova,« a on ih ponovno izdaje da se tako svećenicima »olakoti jedan od glavnih dužnosti, dužnost propovjedati rič Božju«. Stadler je napustio Filipovićeve katekizamski slijed pojedinih »govorenja« i rasporedio Filipovićeve govore po nedjeljama i blagdanima unutar godišnjega liturgijskog ciklusa. U svoje izdanje umetnuo je i propovjedi drugih autora, premda tvrdi: »Ja sam sve koliko sam više mogao zadržao onako, kako je u Filipoviću; izostavio sam ipak njeke stvari, naročito njeke pripoviesti, koje bi teško bilo dokazati, promienio sam pravopis a gdje-gdje i jezik stegnuvši više izreka u jednu; kad i kad sam koju misao popunio« (sv.1, str. 9-10).

<sup>4</sup> KOSOR 123.

<sup>5</sup> Jerolim Filipović (Rama, oko 1688. - Sinj, 10. XII. 1765.) je u djetinjstvu pobjegao s obitelji na područje mletačke Dalmacije. Franjevačko odjelo je 1706. obukao u Sinju. Filozofiju je studirao kod Lovre Šitovića Ljubušaka u Makarskoj (1707.-1710.), a teologiju u Rimu. Predavao je filozofiju i teologiju na franjevačkim školama u Firenzi i ondje stekao kvalifikaciju tzv. generalnog lektora. God. 1720. ga je vrhovna uprava franjevačskog reda željela poslati za profesora visoke bogoslovne škole u Lavov u Poljsku. No, Filipović se zadržao u domovini i od 1721. do 1732. predavao je teologiju u Šibeniku, a zatim još dvije godine u Budimu (1732.-1734.). Nakon toga se posvetio upravnim poslovima: još 1726. bio je vizitator u vlastitoj provinciji Bosni Srebrenoj, zatim prvi provincijal nove provincije sv. Kaja je okupila devet dalmatinskih samostana te provincije u novu provincijsku zajednicu (1735.-1738.). Još jednom je bio na čelu te zajednice (1751.-1754.) a također je ponovno obavljao službu vizitatora u geografskoj Bosni (1755.), u Bugarskoj i u vlastitoj provinciji presv. Otkupitelja (1757.). U crkveni život južne Hrvatske duboko je utkao svoje djelovanje kao osobni teolog splitskih nadbiskupa Paflika Bizze i Nikole Dinaričića te šibenskog biskupa Ivana Kalebote.

Osim tiskanja djela Pripovijdanje nauka kršćanskoga preostale su od Filipovića i druge propovjedi u rukopisu kao i filozofski spis *Dip sutationes in Aristotelis Metaphysicam*, dok je izgubljen teološki rukopis *De divinis attributis et modis intrinsecis*. Dvojeono mu se pričući djela objavljena tiskom: *Put križa* (Budim 1734) i *Pisme duhovne* (Mleci 1759).

povića smetalo vjersko neznanje koje su vjernici otkrivali kod ispovijedanja. Pokornici su iskazivali svoju spremnost na sakrament pokore pristupanjem ispovjedniku, ali bi redovito šutjeli i čekali da ih ispituje sam svećenik (III, 121). Takvo vjersko neznanje uvjetovalo je vjerski nehaj, a iz njega se ponovno kao posljedica javljalo sve veće neznanje. Nerazumijevanje kršćanskih otajstava vjernici su osobito vidljivo pokazivali kod nedjeljne mise gdje im je sve bilo zanimljivije od zbivanja na oltaru i u crkvi. Kad dolaze u crkvu, jedni kleknu na jedno koljeno »koliko da će se nešto smirat«, jedni odmah sjednu, a jedni »gledaju tamo-amo, kao da su došli u jednu goru u lov ter išću živine; ili da su došli na misto trgovišta ter zamiraju gdi će što kupit« (II, 145-146). Osvrću se i više gledaju »tko je u crkvi negoli na otar, gdi je njiov Spasitelj«. Često i bez pravog razloga »mnogi ostave misu i idu vidit što se dogodilo« izvan crkve, a i u samoj crkvi prečesto »stane toliki žamor, koliko da su na dvoru« (I, 298).

Vjersko neznanje i nehaj otvorili su, naravno, put praznovjerju pa Filipović spominje i osuđuje različita »bajanja, čaranja, gatanja, davanje i nošenje zapisa« te vjerovanje u vukodlake (I, 220-221). Ipak je i on sam podložan vjerovanju u vještice. Naziva ih »babetine, ženetine« i misli da uz pomoć đavla nanose ljudima različite nevolje: vremenske nepogode, bolesti na ljude i životinje, a osobito moralna zla kao što su: nemir u braku, izazovi bludništva, bračnu nevjernost i sl. Vješticama pripisuje Filipović i čedomornost optužujući ih da djeci vade srce i tako uzrokuju njihovu smrt (Usp. II, 197-201).

Za takvo stanje vjerskog neznanja i nemara smatra Filipović najodgovornijima roditelje. Prigovara im da ne žele slati djecu na vjeronauk i ne provjeravaju da li su djeca uistinu u određeno vrijeme za vjersku pouku na nju i došla, jer ih se vidi »po puti, po ulica i po drugi misti« gdje se igraju (I, 5). Mnogi roditelji misle i tako se vladaju kao da »slišat Božju Rič« znači »vrime zalud gubit« (II, 22-23). Međutim, ima takvih koji ne misle da gube vrijeme dok čitaju »one knjige koje kažu vojske, rate i laži koje na grih navode« ili čak »one knjige koje se zovu koppi, špade, baštoni«, tj. koji vrijeme troše u kartanju (I, 439). Za Filipovića je poznavanje nauka kršćanskoga ne samo vjerska nego i kulturna i društvena obveza. Tvrdi da ga treba znati svatko »kao čovik i kao kršćanin«, jer je

»Bog čoviku dao što mu je od potrebe za saranit se. Jest mu dao mogućstva u duši da, kako čovik, može Boga poznat. Dao je kršćaninu i kriposti svrhunaravne da Boga poznaje kako kršćanin. Kako čovik može poznat da je samo jedan Bog istiniti. Kako kršćanin može i Gospodina Isukrsta koga je Bog Otac na svit poslao. Poznavši Gospodina Isukrsta, može znat njegov nauk; znadući njegov nauk, zna otajstva koja mu je očitavao i tako zna ona koja ima virovat, zna sve što ima dilovat [...] Početak ovoga blaženstva jest na zemlji Boga poznat i Boga ljubit. Također poznat i njegov nauk, kojij nam kaže put u život vičnji, jest ovoga života početak [...] Kršćanin [...] dužan je znat nauk kršćanski. Prvo kako čovik. Drugo kako kršćanin« (I. 1-2).

U predgovoru koji je upravo »pastirom duša« priznaje Filipović da njegovo djelo nije originalno ni po sadržaju ni po načinu, jer takva djela imaju drugi narodi pa »kad ga drugi imadu narodi, zašto ne bismo mi Ilirci« (I. str. X). Kao korisnike svoga djela ima u vidu osobito popove glagoljaše, »svećenike koji latinsku knjigu ne uče«. Budući da su sve tri Filipovićeve knjige prvenstveno katehetske propovijedi, on poučava svećenike kako će ih koristiti: »tko može naučiti, u redu; tko ne može, onda barem primjer«. Zatim nastavlja: »A da vam pravo rečem, ja kad bih u vašemu poslu bio, i ne bih mogao naučiti koje istomačenje, ne bih se stidio s ovim knjigama i prid otar izići, ter štogod reći napamet a štogod i prošiti« (I, str. X). Taj prijedlog Filipović opravdava jednostavnošću izlaganja koje on koristi u tumačenju katekizamskog gradiva: »Tako sam nastojao učiniti da me svak može razumiti; zaradi šta nisam hotio ni riči inostranski, koje se ili drugojačije ili zanosljivo izgovaraju stavljati, doli kako se sad običaje u ovih naših mistih. Ne ima narešenja liposlovski ili retorički [...] ali ima ono što je potribito razumiti« (I, str. XI).<sup>6</sup>

U razdiobi gradiva Filipović slijedi *Rimski katekizam* pa prva knjiga obuhvaća tumačenja vjere i ufanja, tj. Vjerovanja, Očenaša i Zdravomarije, druga knjiga tumačenje ljubavi, tj. Božjih zapovijedi i pet zapovijedi crkvenih, a treća knjiga govori o četvrtom dijelu katekizma, o kršćanskim dužnostima. U toj trećoj knjizi donosi Filipović najprije 47 govora o sakramentima, (III, 1-261) zatim o blagoslovinama (III, 262-280), o krepostima, (III, 281-307), o darovima Duha Svetoga (III, 307-311), onda o djelima milosrđa (III, 312-360) i na kraju o posljednjim stvarima (III, 361-379). Prvu knjigu je posvetio Pacifiku Bizzi, »arcibiskupu splitskomu, Dalmacije i sve Hrvatske prvostolniku« (I, str. III-IX). Drugu knjigu je također posvetio splitskom nadbiskupu, ali sada Nikoli Dinaričiću (II, str. V-VIII). Treću knjigu je posvetio apostolskom vikaru u Bosni, biskupu fra Pavlu Dragićeviću (III, str. V-VIII).

Svaka je knjiga razdijeljena na govore, »govorenja«. Govori redovito imaju kratak uvod, a onda slijede prvi i drugi dio; prvi dio je katehetska propovijed, dok drugi dio je zapravo to isto katekizamsko gradivo izrečeno u tradicionalnoj dijaloškoj formi. Ponekad u kojem

<sup>6</sup> Filipović upravlja u stihovima potjcaj župnicima (II, str. IX):

»Ne pristajte, braćo moja,  
ovce vaše uzbijati,  
i trudite brez pokoja,  
za zdravu jim hranu dajti.

Čuvajte ji i branite  
od zlobnika paklenoga,  
i dobro se spomenite  
od priteškog duga svoga.

Brez pristanka nad njim bdj(j)te  
svistite ji i karajte  
a večkrat ji i molite  
i dobar jim izgled dajte.

Da koja ji ne pogine  
zarad vaše nemarnosti  
jer će suditi Bog istine  
vas u svojoj srditosti.

Od koje vas sačuvao  
On i svim vam pomoć dao  
da na koji vaš posao  
ne bude mu nigda žao.

A kad život dovršite,  
da g' u raju svi vidite  
š njim s' uvi(j)ek veselite  
zarad česa i trudite. Amen.«

govoru takav dijaloški dodatak nije uvršten.<sup>7</sup> U prvoj knjizi sam Filipović objašnjava zašto je nadodao taj drugi dio, tj. katekizam u dijaloškoj formi: »U ovome dilu govorenja neću drugo besiditi, nego samo staviti ću upitanja i odgovore, koji se iz ovoga govorenja mogu izvaditi tako u svih ostalih, koja će biti u napridak. Ja ću dakle pitati, a svi sa mnom odgovarajte i držite na pameti« (I, 5). Taj dijaloški katekizam započinje Filipović pitanjem: »Je li od potrebe da kršćanin zna nauku kršćansku?« Četvrto pitanje glasi: »Oni koji nastoje ovi nauku učiti, koje koristi imaju?« Zatim slijedi odgovor: »Prvo, imaju zlomenje njihova višnjega spasenja. Drugo, vade se iz tmina nepoznavanja. Treće: uče naslidovati kriposti i čuvati se od griha, navlastito po primljenju svetih, sakramenata koji se dostojno bez nauka kršćanskoga primiti ne mogu. U petom pitanju želi saznati osnovnu raspodjelu katekizamskog gradiva pa se zadovoljava ovim odgovorom: »Najprije, kaže nam ono što imamo virovati i što, ako ne budemo virovati očito, spaseni biti ne možemo. Drugo, kaže nam kako imamo ufati i Boga moliti. Treće, uči nas kako imamo Boga ljubiti, navlastito opslužujući njegove svete zapovijedi, čineći dila od milosrđa i dobrovoljno podnoseći ona koja nam Bog šalje« (I, 5). Na pitanje o temeljnim istinama vjerovanja daje ovaj odgovor: »Za sada znajte da smo dužni virovati i često ispovidati Jedinstvo i Trojstvo Božje, što će reći da je samo jedan Bog u tri sobstva božanstvena, koja se zovu: Otac i Sin i Duh Sveti. Također da Sin Božji jest uputio se, što će reći, jest učinio se čovik i umro na križu za naše spasenje. Ovi Sin Božji, naš Gospodin Isukrst, ima doći dat svakomu plaću kako je tko zaslužio, dobrim raj nebeski, a zlim muke paklene za uvijek« (I, 6).

Filipović i u samim propovijedima izbjegava duge rečenice, opširna opisivanja i razlaganja. Rado se služi kratkim izričajima postavljajući pitanja na koja sam i odgovara. Tako, na primjer, opsežna rasprava o molitvi Zdravomarija počinje tumačenjem samog imena »Marija«, i to na spomenuti dijaloški način: »Što će reći ovo ime Marija? — Reći će: 1. Prosvitliteljica, 2. Gospoja, 3. Zvizda morska. Kako je Marija prosvitliteljica? Onim navlastito koji su u grihu svitlosti božanstvenu dajući, da poznadu istinu. Kako je Marija Gospoja? Kraljujući svrhu svakoga stvorenja. Kako je Marija Zvizda morska? Jer kako mornari njiovu zvizdu gledajući srićno putuju, tako i mi Divicu Mariju gledajući čestito u slavu vićnju putujemo« (I, 521).

Filipović bilježi značajna svjedočanstva ne samo o činjenici štovanja Majke Božje nego i o načinu štovanja upozoravajući da je taj način ponekad neprikladan i nerazmjern sa štovanjem koje valja iskazivati presvetom Oltarskom sakramentu.

---

<sup>7</sup> U Stadlerovom izdanju Filipovićevih propovijedi tog dodatka na način dijaloga nema, što svakako znači da su svećenici daleko više koristili Filipovićeve propovijedi nego pridodani dijaloški katekizam.

»Jedni toliko ljube u zemlju klekavši prid svetim Sakramentom, koliko prid otarom Divice Marije i drugi sveti. Ja neću reći da ovako ne činite, ali govorim, da u vašoj pameti ovako zamislite. Kad ste prid prisvetim Sakramentom, imajte u pameti da se Isukrstu klanjate, koji je ondi, koji je u onoj ostiji. Kad kleknete i ljubite zemlju prid križem Isukrstovim, ili prid njegovom prilikom kojom drugom, zamislite u pameti da se klanjate onomu Isukrstu koji je na nebesih i da mu se klanjate kako Bogu. Kad ste prid prilikom ili relikvijom Divice Marije, zamislite da se klanjate onoj koja je Boga čovka porodila i tako viša i dostojnija nego svi sveti. Kad se pak klanjate ili prilici ili relikviji kogq drugoga svetoga, imajte u pameti da se klanjate onomu svetomu koji je u milosti i u ljubavi s Bogom, koga duša slavu nebesku uživa. Od ovogq mnogo govorim i govorio sam, jer me strah da mnogi ovo poštenje i ovu čast Bogu čineći, Materi Božjoj i njegovim svetim, ne razbiraju kako i komu se klanjaju. Klanjaju se jer je tako u običaju. [...] Hoćete li vidit da je ovo istina? Nut pogledajte da je na velikomu otaru prisveti Sakrament stavljen na njegovo običajno pristolje, pak da se u isto vreme otvori prilika Divice Marije, svi će se tako prilici Divice Marije poklonit, koliko da i nije Sakrament na dvoru. Imajte znat ovo, da je ista Divica Marija u svom bistvu, u komu je na nebesih, na svomu oltaru i da se na drugomu oltaru prisveti Sakrament prikaže ona bi odonle sašla i sa svim poštenjem Isukrstu svomu sinu u prisvetomu Sakramentu poklonila bi se« (II, 176).

Uz navedene opaske o štovanju Isusa Krista, Marije i svetaca Filipović postavlja pitanje: »Jesmo li dužni štovat tilesa i kosti svetih?« Kao prvi oblik štovanja ističe dužnost klanjati se tim preostacima »za učinit poštenje onim svetim kojih su kosti i tjelesa.« Ta obveza proizlazi odatle što »prikazuju one svete koji(h) su kosti, a u sebi dostojanstva ne imadu.« Drugi način štovanja jest: »svete naslidujući« (II, 177, 178).

U navedena tumačenja Filipović je ugradio osobna zapažanja. Ona su uistinu vrijedna kao svjedočanstvo o stvarnom stanju vjerskog i moralnog života kršćana u nas u njegovo vrijeme. Ipak veći dio pojedinih Filipovićevih »govorenja« predstavljaju razlaganja katekizamskog gradiva po pravilima ondašnje teološke sistematizacije, ali s bogatim biblijskim sadržajima. Na žalost, Filipović koristi Bibliju kao zbirku primjera i tumačenja, a ne prvenstveno kao izvor tumačenja i pouke. Rado se služi i srednjovjekovnim primjerima i ne pokazuje dovoljno kritičnosti u njihovom navođenju. Ponekad upotrebljava slike, usporedbe, mudre izreke iz klasične književnosti. Sve te značajke Filipovićevog pisanja nedvojbeno ukazuju da je Filipović svoje *Pripovidanje nauka kršćanskoga* zamislio ne samo kao sustavnu i opširnu informaciju nego i kao govor pun poticaja, kao riječ koja osvaja.